

Finská a česká slovesa pohybu ve vzájemném kontrastu

Petra Hebedová (Brno)

COMPARISON OF MOTION VERBS IN FINNISH AND CZECH

In the article I compare expressions of translational motion in Finnish texts and their Czech translation. The semantic analysis of verbs of motion is based on Talmy (2001, 2003) and I establish which components of a motion event (path, direction, goal, figure, manner) are essential when expressing motion events in the two languages and by what means they can be expressed. I also compare the results of my analysis with Talmyan typology of satellite-framed and verb-framed languages. I conclude that in Finnish many frequent motion verbs express aspects of path together with adverbial expressions, whereas in Czech verbs express manner more often than in Finnish. Finnish and Czech also use differing anchorings of the direction of motion — in Czech the direction is anchored with respect to explicitly mentioned surroundings; in Finnish deictic motion verbs are in frequent use and also several means of anchoring may be used in one clause (for example by a deictic motion verb and an adverbial or by several adverbials).

KEYWORDS

Finnish, Czech, motion verbs, typology, cognitive linguistics

KLÍČOVÁ SLOVA

finština, čeština, slovesa pohybu, typologie, kognitivní lingvistika

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2021.1.5>

1. ÚVOD

Cílem této studie je porovnat vyjadřování pohybových situací ve finštině a v češtině — takových, kdy se subjekt přemístí z jednoho místa na jiné a tento subjekt je zároveň původcem pohybu. V centru pozornosti jsou slovesa, přičemž dva srovnávané jazyky slovesem poukazují na velmi odlišné aspekty pohybové situace. Příklad finského slovesa pohybu českým slovesem pohybu je tak obvykle málo výstižný, a to zejména v případech nejfrekventovanějších sloves pohybu.

Slovesa pohybu a situace jimi popisované budu analyzovat v textu detektivky Miky Waltariho *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) a jejím českém překladu od Jana Petra Velkoborského *Kdo zavraždil paní Skrofovou?* (2003¹). Tento text jsem vybrala vzhledem k tomu, že je bohatý na situace, v nichž se lidé přesouvají z místa na místo ve městě, v domě nebo v bytě. Text je také součástí InterCorpu, který používám pro snadnější paralelní vyhledávání. Pokusím se ukázat, že kontrast k dalšímu jazyku

1 První vydání překladu 1989.

(v tomto případě k češtině) je velmi užitečný pro sémantickou analýzu pohybových situací ve finštině.

Sémantická analýza sloves pohybu je postavena na Talmyho pojetí (2003) a jeho dalších rozpracováních. Srovnání pohybových situací ve vybraném textu je věnována kapitola 2. Poté porovnám své výsledky se studiemi sloves pohybu v různých jazycích, které navazují na Talmyho typologii satelitně a verbálně rámcujících jazyků, a uvedu, jak se v rámci této typologie lze dívat na finštinu a češtinu (kapitola 3).

1.1 VYHLEDÁVÁNÍ POHYBOVÝCH UDÁLOSTÍ

V textu Waltariho detektivky jsem s pomocí Interporpu vyhledala a následně vytrídila popisy pohybových situací a jejich české překlady. Vyhledávání těchto situací jsem provedla skrze slovesa — nejprve jsem vyhledala všechna slovesa vyskytující se v textu, následně jsem z nich vybrala ta, která mohou popisovat pohyb z jednoho místa na jiné, a poté vyřadila případy, které nevyhovují zvoleným omezením (např. popisují abstraktní pohyb², změnu stavu aj.). Mimo oblast zájmu zůstávají také kauzativní pohybové situace (např. *laskea kuulotorvi* ‚položít sluchátko‘) včetně pohybu části těla (*laskea käsi jonkun olkapäälle* ‚položít ruku někomu na rameno‘), nebudu se věnovat ani pohybu, při němž se nezmění lokace, ale spíše pozice (*kääntyä jonkun puoleen* ‚obrátit se k někomu‘, *nousta seisomaan* ‚vstát‘). Slovesa jsem seřadila podle počtu výskytů v textu (TABULKA 1).

	Finská slovesa pohybu	Počet výskytů	České překlady v textu (výběr)	Slovníkový překlad (Lindroos-Čermáková 1984)
1.	<i>mennä</i>	91	jít, chodit, vyjít, odejít, zajít, vejít, zamířit, vstoupit, přistoupit, scházet, utéct, vrátit se	jít, jet
2.	<i>tulla</i>	88	přijít, vstoupit, vejít, vyjít, jít, chodit, přistoupit, vrátit se, lézt, zajít, dostat se	přijít, přicházet, přijet, přijíždět
3.	<i>palata</i>	57	vrátit se, vracet se, přijít, vstoupit	vrátit se, vracet se
4.	<i>lähteä</i>	47	odejít, odcházet, jít, vyrazit, vyjít, spěchat, vypravit se	odejít, odcházet, odjet, odjíždět
5.	<i>käydä</i>	43	navštívit, navštěvovat, chodit, jít, přijít, zajít, odejít, být, překročit, vstoupit	navštěvovat, chodit, jezdit
6.	<i>astua</i>	42	přistoupit, přikročit, vyjít, vstoupit, udělat krok, pokročit, postoupit, vejít	kráčet, jít, vykročit

2 Abstraktní pohyb je takový, který sémanticky není ukotven vzhledem k trojrozměrnému prostoru, ale v rámci nějakého abstraktního prostoru (Sivonen, 2005, s. 42–43), může jít např. o předávání informací (např. *přišla zpráva*, fin. *tuli raportti*).

OPEN ACCESS

	Finská slovesa pohybu	Počet výskytů	České překlady v textu (výběr)	Slovníkový překlad (Lindroos-Čermáková 1984)
7.	<i>poistua</i>	27	odejít, odcházet, vzdálit se, opustit, jít	odejít, odejet, vystoupit, vystupovat, zmizet
8.	<i>kävellä</i>	22	chodit, procházet se, přecházet, kráčet, ujit	chodit, procházet se
9.	<i>nousta</i>	20	vyběhnout, vystoupit, vylézt, stoupat, vyjždět, jít, vzlétnout	vstát, vstávat, stoupat
10.	<i>ajaa</i>	14	vyjet, jet, jezdit, odjet, ujíždět, pálit, řídit	hnát, jet, jezdit
11.	<i>saapua</i>	12	přijít, přijet, dostavit se, dorazit	přijít, dostavit se, přijít, přijíždět
12.	<i>päästä</i>	12	jít, vejít, přijít, dostat se, vstoupit	dostat se do, dojet do
13.	<i>juosta</i>	10	běžet, utéct, hnát se, letět	běžet, běhat, utíkat, uhanět, téct, proudit
14.	<i>pysähtyä</i>	9	zastavit se	zastavit se
15.	<i>kiivetä</i>	9	šplhat, lézt, slézt, jít, vrátit se	vylézt, vyšplhat se
16.	<i>matkustaa</i>	8	odjet, odcestovat, nastoupit na	cestovat
17.	<i>pudota</i>	8	spadnout, svalit se, uletět	padat, spadnout, klesat
18.	<i>laskeutua</i>	8	scházet, sejít, sjet	klesnout, klesat, padat, sejít, sestoupit, přistát
19.	<i>lähestyä</i>	5	blížít se	(při)blížít se
20.	<i>karata</i>	5	utéct, uprchnout, vrhnout se	utéct, uprchnout
21.	<i>paeta</i>	5	utéct, uprchnout	utéct, prchat
22.	<i>hävitä</i>	5	zmizet	zmizet, ztratit se, vytrátit se
23.	<i>kavuta</i>	4	vylézt, vydrápat se	
24.	<i>törmätä</i>	4	hnát se, vyběhnout	řtit se
25.	<i>seurata</i>	4	následovat	sledovat, následovat, jít s, doprovázet
26.	<i>siirtyä</i>	4	zamířit, odebrat se	přesunout se, posunout se
27.	<i>hiipiä</i>	4	plížít se	plížít se, (při)krást se
28.	<i>kulkea</i>	3	přejít, projít	chodit, jezdit, jet
29.	<i>kiirehtiä</i>	3	pospíšit si	spěchat, pospíchat
30.	<i>juoksennella</i>	3	běhat	pobíhat
31.	<i>väistyä</i>	3	couvnout, udělat krok stranou	odstoupit, uhnout
32.	<i>luikahtaa</i>	3	vkloznout, vykloznout	
33.	<i>livahtaa</i>	3	vkloznout	vykloznout, prokloznout, vykrást se
34.	<i>astella</i>	2	kráčet, přecházet	kráčet
35.	<i>hypätä</i>	2	vyskočit	skočit, vskočit, přiskočit
36.	<i>kiertää</i>	2	projít	obcházet, objíždět, vyhýbat se
37.	<i>kiittää</i>	2	řtit se	řtit se, hnát se

	Finská slovesa pohybu	Počet výskytů	České překlady v textu (výběr)	Slovníkový překlad (Lindroos-Čermáková 1984)
38.	<i>marssia</i>	2	vypochoďovat	pochodovat
39.	<i>peräytyä</i>	2	ustoupit	ustupovat, couvat
40.	<i>pujahtaa</i>	2	vyklouznout, vklouznout	vyklouznout, proklouznout
41.	<i>rynnätä</i>	2	vrhnout se	hrnout se, valit se
42.	<i>sipsuttaa</i>	2	procupitat	lehce jít (krátkými kroky)
43.	<i>loikkia</i>	2	spěchat	
44.	<i>hivuttautua</i>	1	vytáhnout se na	
45.	<i>hypähtää</i>	1	seskočit	vyskočit
46.	<i>hyppiä</i>	1	vyvádět	skákat, hopsat
47.	<i>kontata</i>	1	plazit se	lézt po čtyřech
48.	<i>liikehtiä</i>	1	přecházet	pohybovat se, hýbat se
49.	<i>poiketa</i>	1	stavit se	zastavit se u, vybočit
50.	<i>sännätä</i>	1	vyrazit	
51.	<i>tipahtaa</i>	1	nastříkat	spadnout, ukápnout, skanout
		613		

TABULKA 1: Slovesa pohybu v textu *Kuka murhasi rouva Skrofin?*

Do sledovaných pohybových situací zařazuji i ty, v nichž je finské sloveso pohybu v infinitivním tvaru. Nejčastěji je tomu tak proto, že se jedná o syntakticky podřazenou (souběžnou nebo předcházející) situaci (srov. např. věty 7, 10). Celkem bylo podrobeno další analýze 613 výskytů 51 pohybových sloves, které vyhovovaly zvoleným sémantickým kritériím.

1.2 SÉMANTIKA POHYBOVÝCH UDÁLOSTÍ

Při vzájemném porovnání bude přínosné nezaměřit se jen na slovesa samotná, ale na pohybovou událost³ (Talmy, 2003, s. 25), jejíž jednotlivé komponenty bývají vyjádřeny kromě slovesa i dalšími prostředky. Nezbytnými sémantickými komponenty pohybové události v Talmyho pojetí (2003, s. 25–60) jsou: figura (*figure*), pozadí (*ground*), dráha (*path*)⁴. Figurou je pohybující se entita, která mění místo vzhledem k pozadí po dráze. Zároveň je možné v mnoha jazycích pozorovat, že se slovesem vyjadřuje spolu-událost (*co-event*), totiž způsob (*manner*) pohybu nebo příčina (*cause*) uvedení do pohybu. Každý komponent pohybové události nemusí být explicitně vyjádřen, může být

3 České překlady Talmyho termínů jsou voleny v souladu se studií Michaely Martinkové (2018).

4 Talmy (2001, s. 25) sem řadí ještě komponent pohyb (*motion*), který nabývá buď kladné, nebo záporné hodnoty, kladné pro situace, v nichž dojde k přesunu z místa na místo, záporné pro situace, v nichž jde o setrvání na stejném místě. Protože se zabývám jen prvně jmenovaným případem, tento komponent vynechávám.

také domyšlen (Slobin, 2005, s. 4). Komponent může také najít vyjádření ve více jazykových prostředcích a jeden jazykový prostředek může sloužit k vyjádření několika těchto komponentů (Talmy, 2003, s. 21), jak ukazuje příkladová věta 1.

- (1) *Lienee parasta, että menette pihaportin kautta pankkiin.*
Bude nejlepší, když půjdete do banky přes dvůr.

V příkladu 1 dráha protíná dvůr a směřuje do banky, s pomocí adpoziciční fráze *pihaportin kautta* ‚přes dvůr‘ a adverbiale v illativu *pankkiin* ‚do banky‘ je tak dráha vztažena k pozadí. Ve finské větě lze způsob pohybu pouze vyrozumět z kontextu, kdežto v českém překladu se jedná o chůzi. V následující kapitole chci ukázat, že i finské sloveso *mennä* se podílí na vyjádření dráhy, nejde tedy o pouhé vyjádření faktu pohybu.

Ve své analýze využiji také další rozvedení jednotlivých Talmyho komponentů od Slobina (2005). Kromě figury, dráhy, způsobu a pozadí rozlišuje ještě rozsah (*extent*) a uvádí rozlišení všech těchto komponentů na podkategorie. V rámci **dráhy** pro mě bude v následujícím textu důležitý zejména **směr** pohybu, ten může být vztažen k některému účastníku situace nebo zmíněné lokaci (srov. česká slovesa *odejít, přijít, vejít, vyjít*), nebo být určen i absolutně například vzhledem k zemské gravitaci (*stoupat, klestat*). Při ukotvení směru vzhledem k situaci promluvy a jejím účastníkům lze mluvit také o deixi (Slobin, 2005; Talmy, 2003, s. 56). Dráha může být dále charakteristická také **konturou** (srov. např. *zatočit okolo, jít podél*). **Způsob** pohybu je úzce propojen s **figurou** vzhledem k tomu, že určitý typ figury je schopen vyvíjet pohyb určitým způsobem (*jít, jet, letět*). V rámci způsobu je dále možné rozlišit **tempo a frekvenci** (*jít, kráčet, cupítat, běžet*). Pozadím může být původní lokace (odkud pohyb vychází), nebo lokace cílová (kam směřuje), může jím být také terén nebo prostředí (*jet po poli, svištět vzduchem*). U sloves pohybu tak lze často zmiňované východisko a cíl posuzovat jako vyjádření pozadí, jsou však také spojeny s dráhou (odkud dráha vychází a kam směřuje). Pod **rozsahem** rozumí Slobin (2005, s. 3) rozsah v prostoru, temporální nebo aspektuální rozsah, případně ukotvení k jinému bodu v prostoru.

2. ANALÝZA POHYBOVÝCH SITUACÍ VE FINSKÉM TEXTU A JEJICH ČESKÝCH PŘEKLADŮ

2.1 FINSKÁ DEIKTICKÁ DRÁHOVÁ SLOVES A UKOTVENÍ SMĚRU DRÁHY

Význam nejfrekventovanějších finských sloves pohybu *tulla* a *mennä* lze nejlépe popsat ve vzájemném kontrastu. Obě slovesa můžeme charakterizovat jako deiktická dráhová slovesa — směr jejich dráhy je vztažen k situaci promluvy a jejím účastníkům. Podle Langackera (1987, s. 126–127) předpokládají taková slovesa ve svém významu referenční bod, který je ztotožněn s některou součástí situace promluvy (jejím účastníkem, lokací). V případě anglického *come a go* pak obvykle jako referenční bod funguje pozice mluvčího: *come* popisuje pohyb směrem k němu, *go* směrem od něj. Totéž tvrdí Huumo a Sivonen (2010) o finských slovesech *tulla* a *mennä*: *tulla* popisuje pohyb směrem k mluvčímu a *mennä* směrem od mluvčího. Stává se však poměrně často, že situace

je koncipována vzhledem k jinému referenčnímu bodu, než je pozice mluvčího, *tulla* pak popisuje pohyb směrem k referenčnímu bodu, *mennä* směrem pryč od něj. Příkladem, kdy je referenčním bodem pozice mluvčího, jsou věty 2 a 3.

- (2) *Ja toissa päivänä hän tuli luokseni pyytäen jotain vahvaa unilääkettä.*
A předevcírem za mnou přišla a požádala mě o nějaký silný prášek na spaní.
- (3) *Palmu viittasi minut huolehtimaan saarnaajasta ja meni edellä sisään.*
Palmu mi pokynul, abych se ujal kazatele, a vstoupil před ostatními do bytu.

Ve větě 4 jde o pohyb směrem k adresátovi, ve větě 5 směrem pryč od adresáta.

- (4) *... ja tulin ilmoittamaan asiasta, niin kuin komissaari määräsi.*
...a přišel jsem to ohlásit, jak jste, pane komisaři, nakázal.
- (5) *»Minä menen nyt saunaan», ilmoitti Palmu asiallisesti.*
„Jdu do sauny,“ oznámil Palmu.

Ve větách 6 a 7 je referenčním bodem lokace, v níž se nacházejí jednající postavy.

- (6) *Talonmies itse oli tullut pihan puolelta ja nojautui varsiluutaan.*
Z domu vyšel sám domovník a opřel se o koště.
- (7) *Hänen mentyään talonmiehen rouva asetteli kynnysmaton takaisin paikoilleen ja oikaisi selkäsä katsoen mieheensä.*
Jakmile slečna zašla, položila domovnice rohožku na místo, narovнала se a pohlédla na svého muže.

V překladech do češtiny se často setkáme s tím, že namísto finského deiktického vztažení je v češtině pohyb vztažen k nějaké ve větě zmíněné koordinátě (*vstoupil do místnosti, vyšel na dvůr, dostal se do domu, zajít za tetou, přišel potají za mnou* aj.). Ve větě 3 zůstává mluvčí v 1. osobě stát přede dveřmi, zatímco komisař Palmu jde s dalšími lidmi do bytu. V českém překladu jsou slovesný prefix i předložka (*v-*, *do*) vztaženy k místnosti, kdežto ve finštině je deiktické sloveso vztaženo k mluvčímu a lokální výraz *sisään* ‚dovnitř‘ se logicky vztahuje k místnosti. Ve finštině tedy lze situaci vztáhnout opačnými směry (směrem od mluvčího pomocí slovesa a směrem do místnosti pomocí adverbiale). Podobný příklad se slovesem *mennä* je ve větě 8. Finské sloveso *mennä* dává najevo, že jde o pohyb směrem pryč od dalších účastníků situace, což se odráží v českém překladu pomocí ‚vyšla z místnosti‘ (směrem pryč od ostatních účastníků situace), finské adverbiale *huoneeseensa* ‚do svého pokoje‘ je pak v překladu vypuštěno (překladatel tedy dává přednost významu slovesa *mennä* před tímto určením cíle pohybu). Ve větě 9 je finské vztažení k účastníku situace v českém překladu vypuštěno a zůstává jen vztažení k místu (předsíni/bytu):

- (8) *Neiti Skrof meni huoneeseensa niska jäykkänä.*
Slečna Skrofová vyšla z místnosti se vztyčenou hlavou.
- (9) *Palmu tuli hitaasti eteisestä luokseni.*
Palmu pomalu vyšel z bytu.

OPEN ACCESS

V české větě se slovesem pohybu se obvykle vyjadřuje jen východisko, jen směr nebo jen dráha, přičemž východisko implikují zejména slovesa s předponou *vy-* a *od-*, směr slovesa s předponou *v-* a *při-*, dráhu zejména slovesa s předponou *pře-* a *pro-* (Grepl — Karlík, 1998, s. 115–117). Se směrem se často paralelně vyjadřuje účel (*Otec se odjel léčit do lázní*), přičemž může směr zůstat nevyjádřen (*Otec odešel na pivo*) (Grepl — Karlík, 1998, s. 116).

Kromě výše zmíněné možnosti využít pro vyjádření směru jednak sloveso (*tulla, mennä*) a jednak adverbiale, se ve finském textu setkáme i s případy, kdy je ve větě víc než jedno adverbiale. Nalezla jsem celkem třicet takovýcho případů. Ve dvou z nich jsou vyjádřeny východisko, dráha (kudy prochází) i cíl, ve zbylých jde o kombinaci východisko a směr/cíl, případně směr a dráha (kudy prochází). Ve dvanácti překladech do češtiny je vícenásobné adverbialní určení zachováno (*Odtamtud jsem tedy šla ke slečně Pihlajové, Když půjdete do banky přes dvůr*), ve zbylých je zvoleno jiné překladatelské řešení, někde může být jedna z informací vypuštěna (jako ve větě 9 *luokseni* ‚ke mně‘). Vícenásobné určení by v češtině v mnoha případech neznělo přirozeně (*?odešel z klubu domů, ?pomalu vyšel z bytu směrem ke mně, ?vstoupil dveřmi do ateliéru*). Pozorované zachování vícenásobného adverbialního určení může být také ovlivněno tím, že jde o text přeložený z finštiny. K potvrzení by bylo potřeba tato pozorování porovnat s původním textem v češtině nebo s překladem opačným směrem.

V následující dvojici příkladů (10, 11) je ve finštině směr pojat protichůdně, kdežto v českých překladech shodně. Ve finštině jde ve větě 10 postava dolů po schodech, aby se pak zase vrátila do situace, která je zde v centru pozornosti (podepisování závěti v bytě paní Skrofové). Ve větě 11 je naopak pohyb osoby po schodech dolů popisován z pozice pod schody, kde se právě nacházejí jednající osoby. V češtině je směr ukotven souhlasně s tím, kam se osoba pohybuje (ze schodů dolů). Opět zde tedy můžeme sledovat, že čeština preferuje ukotvení směru dráhy vzhledem k okolnímu prostředí, kdežto finština vzhledem k situaci promluvy a jejím účastníkům.

(10) **Menessäni** portaita alas näin neitti Hallamaan.

Jak jsem scházel po schodech, uviděl jsem slečnu Hallamaaovou.

(11) Ja **tuli** alas pää kolmantena jalkana.

A seběhl zase dolů, jako by mu hořela zem pod nohama.

Sloveso *mennä* se v celém textu typicky vyskytuje v situacích, kdy si má jít nějaká osoba lehnout nebo si odpočinout (*mennä nukkumaan* ‚jít spát‘, *mennä levolle* ‚jít si lehnout/odpočinout‘, *mennä pitkäkseen* ‚jít se natáhnout‘). To se zdá být logické vzhledem k tomu, že se pak vzdálí ostatním účastníkům situace, může se vzdálit v prostoru, lze uvažovat i o tom, že se pak pro ostatní stane komunikačně nedostupnou.

V překladech vět se slovesem *tulla* si lze všimnout ještě jiného rozdílu mezi finštinou a češtinou. Ve finštině se toto sloveso použije nezávisle na tom, zda je vztaženo ke statickému nebo pohybujiícímu se referenčnímu bodu. V češtině se dělá rozdíl mezi situacím, kdy je referenční bod statický (*přijď za mnou*), nebo se pohybuje (*pojď za mnou*). V příkladu 12 jde o pohyb vztažený k pohybujiící se osobě.

- (12) »Komissaari on tosin vähän lihava», hän huomautti huolehtivasti olkapäänsä yli,
 »mutta **tulkaa** vain perässä...»
 „Vy jste, pane komisaři, sice trochu tlustý,“ utrousil starostlivě přes rameno,
 „ale jen lezte za mnou...“

2.2 ZAMĚŘENÍ POZORNOSTI NA URČITÝ ÚSEK DRÁHY

Talmy (2003) se věnuje také zaměření pozornosti na určitý aspekt nebo úsek významu, zatímco zbylá část významu zůstává v pozadí. Zavádí pro to termín *windowing of attention*, opakem je pak *gapping*, v češtině volím překlad zaměření pozornosti a opominutí. V případě dráhových sloves může být pozornost zaměřena na počáteční, prostřední nebo koncovou část dráhy (Talmy, 2003, s. 265–271). Talmy (2003, s. 270–271) také zmiňuje, že prostřední část je tak často opominuta, že dráhu mohou mluvčí vnímat jako sestávající se pouze z počáteční a koncové části. Huumo a Sivonen (2010) zmiňují, že slovesa *tulla* a *mennä* se mohou lišit také zaměřením pozornosti: u slovesa *tulla* může být pozornost zaměřena na koncovou část (cíl cesty), kdežto *mennä* ve stejném kontextu zahrnuje rozsáhlejší část dráhy vedoucí k cíli (srov. *Tulen juuri Turkuun* „Zrovna přijíždím do Turku“ a *Menen juuri Turkuun* „Zrovna jedu do Turku“).

V případě, že dráha tvoří uzavřenou smyčku (*closed path*), kdy se počáteční a koncový bod rovnají, lze jednotlivé části dráhy pojmenovat jako opuštění východiska, část mimo a návrat (*the departure, the away, and the return portions of the path*, Talmy, 2003, s. 268). Finské sloveso *palata* a české sloveso *vrátit se* mají právě takovou uzavřenou dráhu tvořící smyčku, přičemž pozornost je zaměřena na koncovou část dráhy (návrat). Důležité je, že opominuté části významu jsou pro daný jazykový prostředek relevantní (Talmy, 2003, s. 264–265). Sloveso *vrátit se* je charakteristické právě svou dráhou v podobě smyčky, jinak by se shodovalo s jinými slovesy pohybu se zaměřením na cílovou část dráhy, tj. snadněji opominutá počáteční a prostřední část dráhy jsou pro jeho význam relevantní. Pozornost může být zaměřena i na prostřední část, pokud je ve větě explicitně pojmenována (13).

- (13) *Olin nimittäin juuri palannut eräästä yksityisestä juhlasta.*
 Vrátila jsem se totiž právě z jednoho soukromého večírku.

Sémantika finského *palata* a českého *vrátit se* si dobře odpovídá, což se odráží v uniformitě překladů. Až na čtyři výjimky (*jeli přímo domů, přišla, vstoupili opět do výtahu, ujížděli zpět do bytu*) je finské *palata* přeloženo českým *vrátit se* (celkem 53 případů).

Zaměření pozornosti na počáteční část dráhy je pak typické pro finské sloveso *lähteä*, a to i v případech, kdy je cíl cesty zmíněn jako ve větě 14 s pomocí adverbialie *kotiin* ‚domů‘.

- (14) *...että tuomari Lanne lähti eilen illalla kotiin pari minuuttia vailla kaksitoista.*
 ...že advokát Lanne odešel z klubu pár minut před dvanáctou.

OPEN ACCESS

Pällin a Kaivapalu (2012) konstatují na základě porovnání chování sloves *mennä* a *lähteä* v korpusu, že *lähteä* vyjadřuje začátek činnosti, zatímco *mennä* průběh. V případě *mennä* nemusí být počáteční bod dráhy známý nebo není důležitý, na druhou stranu je výsledek přesunu jistý. Naproti tomu *lähteä* vyjadřuje přesun ze situace promluvy nebo události v nějakém explicitně zmíněném směru, dosažení cíle ale není jisté ani podstatné.

Ve větě 14 se tak říká pouze to, že advokát Lanne vyrazil směrem k domovu. Můžeme si všimnout, že ve finštině je zdůrazněno východisko pomocí slovesa *lähteä* a spolu s ním je vyjádřen i cíl (*kotiin* ‚domů‘), v české větě je však zmíněno jen východisko (*odešel z klubu*). V českých překladech finského *lähteä* převládají slovesa *odejít* a *odjet*, vyskytují se však i jiné způsoby, jak pozornost zaměřit na počáteční část dráhy a začátek činnosti (*vypravila se, začal sestupovat, vyrazí, dalo se do pohybu*). Při opuštění místa za nějakým účelem nebo s nějakým záměrem se pak v překladech vyskytuje neprefigované sloveso *jít* (*šel se podívat, šli vyzpovídat, šel pro, jít dál*).

Zajímavá je také věta 15, v níž se kombinují slovesa *lähteä* a *mennä*, výsledkem je pak soustředění se jak na počáteční část dráhy (odchod), tak na cíl cesty. Ve finské větě je také použit tzv. 2. infinitiv pro dokreslení způsobu děje (*tohvelit lonksuen* ‚klapaje/klapajíc pantoflemi‘). Kromě finitního slovesa *lähti* obsahuje věta hned tři infinitivní tvary (*saamatta* ‚aniž by dostala‘, *menemään* ‚jít (směrem někam)‘ a *lonksuen* ‚klapajíc‘), proto překladatel do češtiny potřebuje tři věty s finitními slovesy (*nedostalo se, vypravila se, zaklepaly*).

- (15) Hän ... **lähti** lohdutusta saamatta **menemään** maitopuotiin *tohvelit alakuloisesti lonksuen aamuauringon valossa jalkakäytävän pölyiseen asfaltiin*
...a když se jí nedostalo od domovnice porozumění, vypravila se do mlékárny. Pantofle melancholicky zaklepaly na asfaltu chodníku lesknoucím se v jarním slunci.

Podobné zaměření pozornosti jako u slovesa *lähteä* můžeme pozorovat u méně frekventovaného *poistua*. Na rozdíl od *lähteä* však sloveso *poistua* nepopisuje pohyb v explicitně zmíněném směru, pouze vzdálení se z počátečního bodu. V případě *lähteä* můžeme sledovat figuru v jejím pohybu v nějakém směru. U *poistua* nás však figura přestává zajímat v momentě, kdy opustila původní místo. Logicky se tak sloveso vyskytuje nejčastěji s odlukovým pádem. Pokud je použit směrový pád, neoznačuje cíl cesty, ale jen směr, v jakém figura opouští místo (16).

- (16) *Kukaan ei ole voinut poistua ovesta porraskäytävään.*
Nepřichází vůbec v úvahu, že by někdo vyšel hlavními dveřmi na schodiště.

Opačným případem je sloveso *saapua* s pozorností zaměřenou na koncový úsek dráhy (17).

- (17) *...ja etsivät saapuvat tänne parin minuutin kuluttua.*
...a za pár minut tu budou naši chlapci.

Z českého pohledu je ze zkoumaných sloves sémanticky možná nejzajímavější *käydä* (18). Sloveso ve svém užití jakožto sloveso pohybu obvykle popisuje pohyb tam i zpět (Tommola, 2010, s. 345–346).

- (18) *Koska te viimeksi kävitte tuolla parvekkeella?*
Kdy jste byla naposledy na balkóně?

Sloveso *käydä* se tak dráhou podobá slovesu *palata*, i tady se dráha vrací. Počáteční ani koncový bod dráhy však není tak podstatný, protože pozornost je zaměřena na prostřední úsek, ten je také typicky explicitně uveden pomocí adverbálních frází v statickém lokálním pádě (např. *parvekkeella* ‚na balkóně‘). Důležité je, že tato střední fáze je cílem pohybu, i když ten pak pokračuje i po dosažení cíle zpět do východiska. Jiná je situace, kdy je v češtině zdůrazněno trvání střední fáze, jde pak spíše o vyjádření činnosti a pohyb není zaměřen k cíli nebo cíl není důležitý (*už čtyři hodiny někam jde*; Saicová Římalová, 2010, s. 71).

Čeština nedisponuje podobným slovesem pohybu a tomu odpovídá i různorodost překladů. Ty se soustředí na samotnou činnost v prostřední části dráhy spíše než na pohyb (*byla, navštívili*). V případě, že se situace dá vyhodnotit jako opakovaná, lze použít sloveso *chodit*, které vzhledem k opakovanosti děje obsahuje ve svém významu pohyb tam i zpět (*chodit do kina, chodit do sauny*), přičemž se oproti finštině zdůrazní opakovanost děje. Liší se také české směrové ‚do‘ od finských statických určení lokace prostřední části dráhy. U neopakovaného děje se setkáme i s překladem slovesem *jít* (*šel otevřít, šla mě požádat*), které může podle Saicové Římalové (2010, s. 63) vyjádřit i pohyb tam a zpět, potřebuje k tomu ale podporu kontextu (*soused šel včera nakoupit*). V překladu je možné si vybrat i jinou část dráhy — počáteční mířící na dané místo (19) i koncovou mířící zpět do východiska (20). Zbylou část dráhy a to, že figura se z místa opět vzdálila nebo se do něj nejdříve musela přesunout, je možné vyrozumět z kontextu.

- (19) *Te kävitte herra Lankelan asunnossa.*
Šla jste do bytu pana Lankely.
(20) *Hän jätti tosiaan minulle osoitteensa eilen täällä käydessään.*
Samozřejmě, že mi dala svoji adresu, když včera odcházela.

2.3 ZPŮSOB POHYBU VYJÁDŘENÝ SLOVESEM

Z příkladů a frekvence finských sloves pohybu je zřejmé, že finština ve srovnání s češtinou méně často odráží ve slovesném lexému, co je figurou a jaký je obvyklý způsob jejího pohybu. V textu lze najít případy, kdy je sloveso *tulla* použito o plyných nebo kapalných substancích — o plynu, vzduchu nebo krvi. V českém překladu pak plyn *uniká* nebo *je cítit*, vzduch *vniká*, krev *teče*. Česká slovesa *jít, jet, běžet, šplhat* a další, kdy pohybující se je samo schopné pohybu a pohybem se samo přemísťuje, k sobě váží subjekt označující nejčastěji osobu nebo zvíře, méně často dopravní prostředek nebo živel (*vichřice se přihnala*) (Greppl — Karlík, 1998, s. 114). Rozlišení pohybu člověka a stroje (*jít* vs. *jet*) je pro češtinu charakteristické (Saicová Římalová, 2010, s. 48).

Ve finštině patří slovesa rozlišující způsob pohybu k méně frekventovaným. V textu se opakovaně vyskytují jen slovesa *kävellä* pro pohyb chůzí, kdy cíl nemusí být zřejmý nebo podstatný, *astua* popisující učinění jednoho nebo několika kroků, kdy je směr znám (v českém překladu jde pak o vykročení, přikročení nebo udělán kroků v nějakém směru). Finské sloveso *ajaa* popisuje pohyb autem nebo na kole, ve srovnání s českým *jet* je méně frekventované, použije se tam, kde je na způsob pohybu upřena pozornost. Slovesa *juosta* ‚běžet‘ a *kiivetä* ‚šplhat‘ jsou v textu ve větě doplněna směrovým určením. Finské *kiivetä* je pak v překladu ‚vyšplhat‘ i ‚sešplhat‘ podle kontextu věty. Další finská slovesa popisující způsob pohybu (např. *livahtaa* ‚vyklouznout‘, *sipsuttaa* ‚cupit‘, *loikkia* ‚skákat‘, *törmätä* ‚řítit se‘ aj.) mají v textu ojedinělé výskyty.

Mezi méně frekventovanými slovesy pohybu pak najdeme i taková, která ve finštině popisují spíše směr pohybu, zatímco v češtině se slovesným kořenem vyjadřuje způsob pohybu. Jde o slovesa *nousta* a *laskeutua*, u nichž je směr pohybu ukotven vzhledem ke gravitaci buď směrem vzhůru (*nousta*, 21), nebo směrem dolů (*laskeutua* 22).

(21) *Nousimme muurille.*

Vylezli jsme na zeď.

(22) *Laskeuduimme nopeasti alempaan kerrokseen ja astuimme hissiin.*

Sešli jsme rychle do třetího patra a zbytek cesty sjeli výtahem.

Sloveso *matkustaa* se od dříve zmiňovaných liší rozsahem dráhy v prostoru, používá se i podle slovníkové definice o cestách na větší vzdálenosti. V textu jde například o cestu do Ameriky, do Stockholmu, na venkov. Ze sledovaných finských sloves hraje rozsah dráhy zásadní roli jen v případě tohoto slovesa. Česká slovesa *jet/odjet/přijet* nejsou v tomto ohledu vyhraněná, lze jimi pak přeložit finské *mennä*, *lähteä*, *tulla* i *matkustaa*.

2.4 ASPEKT A DETERMINOVANOST ČESKÝCH SLOVES

Z příkladů je zřejmé také to, že české dvojice *jít — přijít*, *navštívit — navštěvovat*, *jet — odjet*, *jít — chodit* mohou být do finštiny přeloženy stejným slovesem. I ve finštině lze přisoudit slovesu inherentní aspekt, i když taková charakteristika slovesa je podle Sivonena (2005, s. 52) ve finské tradici řešena spíše s pomocí pojmu *Aktionsart*⁵, zatímco aspektové rozlišení imperfektivních a perfektivních dějů je záležitostí věty. Nejčastěji zmiňovaným prostředkem pro takové rozlišení je vedle časových adverbial a objektový pád (opozice totálního a partitivního objektu). Slovesa pohybu jsou však intranzitivní a podle Kangasmaa-Minn (1985, s. 440–441) u nich na rozdíl od tranzitivních sloves nelze vyjádření aspektu hledat u větných členů vázících se ke slovesu. Pokud je ve větě vyjádřen cíl pohybu, situace stále může být vnímána jako atelická nebo telická (*kävelimme kotiin* ‚šli jsme domů‘ i ‚došli jsme domů‘, srov. *kävelimme ko-*

5 Finská slovesa na rozdíl od českých nepřibírají prefixy, podobně jako česká ale mohou mít slovo tvorné sufixy, které mají vliv na aspektuální charakteristiku slovesa. Tak má například sloveso *kävellä* ‚procházet se‘ frekventativní sufix *-ele-*, jiným příkladem může být *liukahtaa* ‚vyklouznout/vklouznout‘ s momentálním sufixem *-Ahta-*. (ISK 2004, §352.)

tiin kaksi tuntia, šli jsme domů dvě hodiny' a *kävelimme kotiin kahdessa tunnissa*, došli/přišli jsme domů za dvě hodiny').⁶

Inherentně perfektivní je pak například sloveso *saapua*, dorazit', lze je však použít i pro vyjádření probíhajícího děje (*olemme saapumassa kotiin*, přijíždíme domů'). Podobné je to s většinou finských sloves — lze je použít pro vyjádření imperfektivního i perfektivního děje (Sivonen, 2005, s. 52). Úkolem překladatele z finštiny do češtiny je tak rozlišit aspekt podle dalších větných členů nebo toto rozlišení hledat v širším a mnohdy implicitním kontextu. Ve finské dvojici vět 23–24 je s pomocí adverbia *edelleen* 'dále' signalizována nedokončenost děje, zato adverbiala *muutaman askelen*, 'několik kroků', tzv. OSMA (adverbiala v objektovém pádu), situaci ohraničuje.

(23) *Kävelimme edelleen hiljaisesti katua pitkin.*

Kráčeli jsme dále ulicí.

(24) *Kävelimme vaiti muutaman askelen.*

Ušli jsme mlčky několik kroků.

Talmy (2003, s. 117–118, 213–288) upozorňuje na to, že jazykové prostředky sloužící k vyjádření dráhy slouží obecně v jazycích také k vyjádření aspektu, výsledku nebo změny. České slovesné prefixy jsou toho dobrým příkladem. Sivonen (2005, s. 56) ve své studii o finských slovesech s nepřímou dráhou ukazuje, že i dráha inherentně vyjádřená slovesem může souviset s aspektem, ten je imperfektivní v případě *kierrellä* (objíždět nějakou oblast, obíhat, dráha má mnoho zákrutů, sloveso obsahuje frekventativní sufix), perfektivní v případě *kaartaa* (zatočit, zahnout, dráha zatáčí pouze jednou).

Čeština oproti finštině rozlišuje slovesným lexémem v případě pohybových sloves také determinovanost a nedeterminovanost, např. *jít* — *chodit*, *jet* — *jezdit*. Za typický význam determinovaných sloves považuje Saicová Římalová (2010, s. 61–72) pohyb při jedné příležitosti po cestě k určitému cíli, nedeterminovaná slovesa pak označují opakovaný pohyb, kde může jít také o zvyk, pohyb bez cíle nebo označení činnosti nebo schopnosti k ní. Determinovaná slovesa mohou zastoupit nedeterminovaná, ale ne naopak, v takových případech na opakovanost nebo distributivnost může ukázat širší kontext (např. *málokdo si pokaždé běží čistit zuby; z každé družiny vždy běží hledat jen jeden hráč*; Saicová Římalová 2010, s. 65). I v tomto ohledu je podobně jako u aspektu na překladateli, aby zhodnotil (ne)determinovanost děje podle širšího kontextu a zvolil vhodný český ekvivalent (25–26).

(25) *Niin, tätti tahtoi, että menisin hänen — hänen rippikouluunsa.*

Ano, teta chtěla, abych chodila do jeho — do jeho konfirmační školy.

(26) *Tätti pakotti minut menemään.*

Teta mě přinutila, abych šla taky.

⁶ Pohybová slovesa mohou mít podobně jako jiná intransitivní slovesa v ojedinělých případech objekt (*kävelin kenkäni puhki*, prošlapal jsem botu'). Může jít o tzv. obsahový objekt (*sisällönobjekti*), který opakuje nebo zpřesňuje význam slovesa (*juoksin hyvän juoksun*, 'zaběhl jsem dobrý běh'). Proto lze i tranzitivitu svázat spíše s větou než se slovesem. (Shore 2020, s. 164, 302, 306.)

2.5 SHRnutí SROVNÁNÍ FINSKÉHO TEXTU A JEHO ČESKÉHO PŘEKladU

Ze srovnání finského textu a jeho českého překladu lze vypočítat některé systematictější rozdíly. Vzhledem k četnosti výskytu sloves *mennä* a *tulla* (tvoří 29 % z celkového počtu analyzovaných pohybových situací) je ve finštině časté ukotvení směru pohybu deiktickým vztáhnutím k účastníku situace nebo situaci promluvy. Čeština naproti tomu využívá ukotvení směru pohybu vzhledem ke koordinátě přímo zmíněné ve větě, případně vyrozuměné z kontextu. V překladech slovesa *mennä* je ve větě explicitně zmíněnou koordinátou lokace nebo další osoba v poměru 44 : 6, u slovesa *tulla* je to 29 : 11, ve zbylých případech je směr/cíl pohybu implicitní (např. *jít si leh-nout*), případně překlad nezahrnuje sloveso pohybu.

Ve finštině se také poměrně snadno použije v jedné větě více než jedno adverbiale popisující východisko, dráhu a/nebo cíl. Ve více než polovině vyskytujících se případech nebylo takové vícenásobné určení v překladu do češtiny zachováno.

Kromě finských sloves *tulla* a *mennä*, která ve svém významu zahrnují deiktické vztáhnutí směru pohybu, jsou ve finštině často využívána slovesa, která zdůrazňují určitou část dráhy (*lähteä*, *käydä*, *poistua*). V obou případech je součástí slovesného významu nějaký aspekt související s dráhou pohybu. Naopak co do způsobu pohybu jsou tato slovesa neutrální. Česká slovesa pohybu častěji než finská vyjadřují způsob pohybu. Ze všech výskytů finských pohybových sloves tvoří slovesa podílející se na vyjádření dráhy a zároveň neutrální co do způsobu pohybu 74 %. Tato finská slovesa jsou do češtiny v 55 % případů přeložena způsobovým slovesem pohybu. Ve zbylých případech volí překladatel jiné řešení než sloveso pohybu nebo české sloveso neutrální co do způsobu pohybu (*zamířit*, *vrátit se*, *vyrazit*, *dorazit*, *dostavit se*, *dostat se*, (*při*)*blížít se*). Nárůst sloves vyjadřujících způsob pohybu je tak v českém překladu oproti finskému originálu výrazný⁷.

V následující kapitole se pokusím propojit tato pozorování s existujícími studii o odlišnostech v koncipování pohybu slovesem v různých jazycích, které vycházejí z Talmyho rozlišení satelitně a verbálně rámcujících jazyků. Ve verbálně rámcujících jazycích sloveso primárně slouží ke specifikaci dráhy pohybu, zatímco v satelitně rámcujících jazycích slouží k tomuto účelu spíše satelit (např. částice doplňující sloveso nebo slovesný prefix), samotné sloveso pak obvykle vyjadřuje způsob pohybu.

3. TYPOLOGIE SLOVES POHYBU

3.1 TALMYHO TYPOLOGIE A JEJÍ ROZPRACOVÁNÍ

Talmy (2001, s. 213–288) rozlišuje v sémantické charakteristice události (nejen pohybové události) tzv. rámeček (*framing event*) a spolu-událost (*co-event*). Rámeček nabízí

⁷ Největší nárůst ve výskytu sloves vyjadřujících způsob pohybu vzniká při překladu finských sloves *mennä*, *tulla*, *lähteä*. Naopak se na této tendenci nepodílí sloveso *palata* překládané českým *vrátit se*, *vracet se*. Další z frekventovaných finských sloves *käydä* je z poloviny překládáno jinak než slovesem pohybu.

abstraktní schéma a ukotvuje událost například vzhledem k času a/nebo prostoru. Spolu-událost poskytuje matérii, která bývá aspektuálně neukotvená. V případě pohybové události tvoří rámec dráha, případně dráha spolu s pozadím, spolu-událostí bývá způsob. Ze syntaktických způsobů, jakými se v jazyce realizuje vyjádření rámce, vychází Talmyho hojně citované rozlišení verbálně a satelitně rámcujících jazyků. Kontrast ukazuje Talmy na španělštině a angličtině, kdy ve španělském příkladu *La botella salió flotando* finitní sloveso vyjadřuje dráhu a způsob může a nemusí být doplněn s pomocí gerundia, kdežto v anglické větě *The bottle floated out* je způsob pohybu vyjádřen finitním slovesem a dráha tzv. satelitem. Verbálně rámcující jazyky pak disponují slovesy vyjadřujícími směr pohybu (např. ve španělštině *salir* ‚vyjít, vyjet, odjet‘, *entrar* ‚vejít, vstoupit‘, *avanzar* ‚postoupit (dopředu)‘, *pokročit‘, seguir* ‚sledovat, následovat‘ aj.), kdežto satelitně rámcující jazyky mají obvykle velkou výstavbu způsobových sloves pohybu (např. v angličtině *dash in, dart in, slip in, creep in, limp in*) (Talmy, 2001, s. 50–51, Slobin, 2000, s. 108–109). Druhé jmenované jazyky mívají bohaté prostředky k vyjádření způsobu slovesem, a to pravděpodobně proto, že je toto vyjádření vázáno na syntakticky nutný prostředek (Slobin, 2000, s. 110). Ve verbálně rámcujících jazycích je vyjádření způsobu pohybu méně frekventované (vzhledem k prostředkům, kterými jej lze vyjádřit), nebývá co do počtu sloves tolik rozvíto, a pokud je způsob vyjádřen, jde právě o to jej v daný moment vyjádřit (Slobin, 2010, s. 111, 114). Verbálně rámcující jazyky disponují i způsobovými slovesy a satelitně rámcující jazyky slovesy vyjadřujícími primárně dráhu, rozdíl je však v obvyklosti takového vyjádření. Převládající lexikalizační model (pohyb + způsob, pohyb + dráha) v daném jazyce zásadním způsobem ovlivňuje to, jak jsou pojímány pohybové události, a v konečném důsledku má vliv na strukturu vyprávění (Slobin, 2004, s. 223).

Satelit slovesa definuje Talmy (2001, s. 222) jako doplnění slovesa, které není jmenovou ani adpozíční frází, a zahrnuje například anglické slovesné částice, německé odlučitelné i neodlučitelné předpony, latinské nebo ruské slovesné prefixy. Jak ukázali další autoři (Croft et al., 2010, s. 205; Beavers et al., 2010, s. 337–339), tato Talmyho původní definice není udržitelná. V případě anglických slovesných částic rozlišení mezi satelitem a nesatelitem závisí pouze na tom, zda se daný prostředek vyskytuje jako předložka i jako částice, nebo jen jako předložka. Sémanticky však pak není žádný rozdíl mezi satelitem a nesatelitem. V důsledku toho pak jmenovaní autoři rozšiřují definici satelitu i na adpozíční a jmenné fráze (respektive adpozici a závislý morfém připojený ke jménu). Beavers et al. (2010, s. 340–341) mluví o satelitu v širším smyslu, do něž zahrnují mimo jiné také finské adpozice a jména v sémantických pádech.

Na Talmyho a jeho typologii jazyků podle vyjádření rámce navázalo mnoho dalších autorů. S přibývajícemi studiemi, které se věnují dalším jazykům a/nebo vycházejí z dalšího sběru materiálu, se začal ukazovat komplexnější obraz než původní Talmyho dvoucestná typologie. Vyjádření způsobu a dráhy se v jednom jazyce může lišit podle typu situace. Slobin (2004, s. 225–226) ukazuje, že v jinak typicky verbálně rámcujících jazycích může sloveso vyjadřovat způsob pohybu, pokud dráha nepřekročí žádnou hranici, neděje se to ale tehdy, pokud dojde k překročení hranice (např. *vejít do domu, vyjít z bytu* apod.). Tyto verbálně rámcující jazyky preferují vyjádření změny stavu slovesem, k čemuž se řadí i pohybové události s překročením hranice. Croft et al. (2010) nacházejí korelaci mezi vyjádřením (nejen) pohybové situace a její

obvyklostí: čím obvyklejší je situace, tím kompaktnější je obvykle vyjádření (obvyklou situací je např. ‚přejít ulicí‘, méně obvyklou ‚přetancit ulici‘, proto pravděpodobněji např. *přejít ulici tanečním krokem*). Kromě toho jde v této korelaci také o to, jak těsný komplex tvoří sémanticky způsob (provedení) a výsledek (situace).

Ne všechny zkoumané jazyky je možné zařadit do Talmych vymezených kategorií. Slobin (2004, s. 249) zavádí kategorii jazyků s ekvipolentním rámcováním, kdy jsou dráha a způsob vyjádřeny rovnocennými prostředky. Croft et al. (2010, s. 206–207) v takovém případě mluví o symetrických strategiích (jde např. o sériová slovesa nebo složené slovesné tvary). Zmiňují také dvojí rámcování (*double framing*), při němž je dráha vyjádřena jednak satelitem a jednak jako součást slovesného významu (Croft et al., 2010, s. 207–208). Dvojí rámcování bychom na základě výše zmíněných finských příkladů mohli považovat za poměrně typickou strategii ve finštině, kde jsme pozorovali větší váhu slovesa při vyjádření dráhy než v češtině, zároveň ale finština disponuje mnoha prostředky (lokálními pády, adpozicemi) pro vyjádření dráhy jinak než slovesem.

Podle Slobina (2004, s. 248) by bylo vhodnější namísto řazení jazyků do typologických kategorií sledovat faktory, které v souhrnu tvoří určitý rétorický styl. Podle něj například mluvčí španělštiny vyprávějící příběh nejprve lokalizuje ve statické větě objekty pozadí a do nich pak umístí pohybovou událost, kdežto anglický mluvčí objekty pozadí uvede s pomocí satelitu nebo satelitů v dynamické větě se způsobovým slovesem pohybu (Slobin 2004, s. 222). Po studiích postavených na sběru dat z vyprávění mluvčích různých jazyků podle kresleného příběhu (Berman — Slobin, 1994, Strömquist — Verhoeven, 2004) se Slobin (2005, 1996) zaměřil také na analýzu přeložených textů s cílem lépe poznat strategie vyprávění vycházející z různého pojetí pohybových událostí. Zjevnou roli hrají také morfologické a syntaktické možnosti daného jazyka při obvyklém (nenásilném) způsobu vyjádření situace. V baskičtině, která disponuje pěti lokálními pády a množstvím postpozic ohýbaných v těchto pádech, je pozorovatelná tendence udávat detailní popis dráhy, obvykle zahrnující východisko i cíl (Ibarretxe-Antuñano, 2004, s. 95–97).

3.2 VERBÁLNÍ A SATELITNÍ RÁMCOVÁNÍ VE FINŠTINĚ A V ČEŠTINĚ

Ve světle výše zmíněných finských příkladů v kontrastu k jejich českým překladům se jako problematické jeví tvrzení, že ugrofinské jazyky patří mezi satelitně rámcující (Talmy, 2001, s. 60; Slobin, 2004, s. 249). Bradley (2016) považuje takové tvrzení zahrnující všechny ugrofinské jazyky za pravděpodobně příliš zjednodušující a ukazuje příklady verbálního rámcování zejména v marijštině. Nicméně Pasanen a Pakkala-Weckström (2008) docházejí ve svém článku o finských slovesech pohybu k tvrzení, že se finština chová jako typický satelitně rámcující jazyk a že se při popisu pohybu ve finštině věnuje značná pozornost způsobu pohybu. S těmito tvrzeními nemohu na základě provedeného srovnání finského literárního textu a jeho českého překladu souhlasit. Naopak z mého srovnání spíše vyplývá, že se ve finštině na vyjádření dráhy často podílí sloveso, které pak je co do vyjádření způsobu neutrální.

Rozdílnost v závěrech do určité míry vyplývá z rozdílného sběru dat. Pasanen a Pakkala-Weckström analyzují data od informantů (dvanácti studentů jazykových

oborů), jejichž úkolem bylo převyprávět kreslený příběh. Svá data pak srovnávají s podobně získanými daty pro jiné jazyky (srov. Strömqvist — Verhoeven, 2004). Neuvážují o frekventovanosti jednotlivých sloves, což je také největší rozdíl v mém a jejich postupu. Menší rozdíly v učiněných závěrech souvisí s tematikou textu (např. pohyb zvířat ve vzduchu a ve vodě oproti pohybu lidí ve městě).

Čeština pak ve výše zmiňovaných studiích uvedena není, je jen společně s dalšími slovanskými jazyky řazena mezi satelitně rámcující jazyky, kdy satelit je vázaným morfémem, tj. slovesným prefixem (Martinková, 2018, s. 43). Saicová Římalová (2010, s. 48, 54) uvádí, že pro česká neprefigovaná slovesa je důležitý způsob pohybu a prostředí, v němž pohyb probíhá. V rámci způsobu jde především o obtížnost, a tudíž pomalost, nebo rychlost pojící se s lehkostí. Výrazně je v češtině rozlišen pohyb člověka a stroje. Naproti tomu u prefigovaných sloves podle ní hrají důležitou roli východisko, cíl, dráha a její tvar. Z toho lze vyvodit, že je to právě prefix, který do významu slovesa typicky přináší výrazné zaměření na dráhu. Z mého srovnání, které se ale více věnovalo finštině než češtině, se zdá, že se zařazením češtiny mezi převážně satelitně rámcující jazyky lze souhlasit. Vyjádření způsobu pohybu je v češtině rozhodně častější než ve finštině.

4. ZÁVĚR

Na základě výše uvedeného srovnání lze tvrdit, že finština používá k vyjádření pohybu často taková slovesa, která se podílejí na vyjádření dráhy (toto vyjádření je součástí slovesného kmene, nikoli závislého morfému, jako je tomu v češtině). Jedná se zejména o deiktická dráhová slovesa (*tulla, mennä*), slovesa, u nichž je pozornost upřena na určitý úsek dráhy (*palata, lähteä, käydä, poistua*), i slovesa se spíše vertikální dráhou (*nousta, laskeutua*). Tato slovesa hrají vzhledem k frekvenci oproti způsobovým slovesům pohybu (*kävellä, ajaa, juosta, kiivetä*) v textu jednoznačně důležitější úlohu. Vyjádření dráhy však zároveň není výhradním úkolem slovesa, finština disponuje bohatými možnostmi zejména pro vyjádření východiska a/nebo směru/cíle pohybu. Nejfrekventovanější finská slovesa pohybu (*tulla, mennä*) obsahují určení směru dráhy přímo ve svém významu, navíc se mohou kombinovat s dalšími prostředky specifikujícími dráhu. V češtině je směr dráhy vyjádřený slovesným prefixem a předložkovou frází o něco méně flexibilní — předložka je vztažena k nějaké absolutní koordinátě (např. místnosti, do které se vstupuje nebo se z ní vychází) a prefix je s ní obvykle v souladu (v překladech jsou časté kombinace např. *vstoupit/vejít do, přistoupit/přikročit k, vyjít/vyjet z*). Ve stejné situaci může ve finštině jít spíše o to, kdo další se situace účastní a jak se postava pohybuje vzhledem k této další osobě, a místní adverbiala jsou na tomto určení směru nezávislá.

Zařazení finštiny mezi satelitně rámcující jazyky podle mých pozorování nevytahuje skutečnost, zejména pokud vezmeme do úvahy frekvenci užívání jednotlivých finských sloves pohybu v analyzovaném textu. S ohledem na tento text bychom finštinu mohli nejspíše charakterizovat jako jazyk dvojité rámcující — na vyjádření dráhy se podílí jak sloveso, tak i další prostředky (jména v lokálních pádech, adpozice, adverbiala). Takové zařazení by korespondovalo s pozorováním, že ve finštině je

obvykle dráha specifikována ve více ohledech — směru, tvaru, zaměření pozornosti na její určitý úsek, východisku, cíli, průběhu. Oproti češtině se méně často věnuje pozornost způsobu pohybu.

Při využití překladového textu je samozřejmě potřeba počítat s možnými omezeními a úskalími. Tím může být například specifická daného textu (způsob pohybu může být omezen prostředím, v němž se příběh odehrává) nebo styl autora, stáří textu, překladatelův styl. Překlad beletrie se však na druhou stranu jeví jako vhodný vzhledem k předpokládané šíři užitých jazykových prostředků, i vzhledem k tomu, že cílem překladatele je zvolit pro cílový jazyk co nejpřirozenější způsob vyjádření. Překladatel tak nutně musí změnit například zaměření na určité aspekty pohybových situací v originále na jiné aspekty, které jsou důležité v cílovém jazyce. Kontrast dvou jazyků se jeví jako velmi přínosný, pokud chceme poznat, jaké aspekty pohybových situací jsou pro jazyk důležité. Zároveň je zajímavé sledovat, jak se mohou lišit i tak banální situace, jakými jsou přesuny osob z jedné místnosti do druhé.

LITERATURA

- BEAVERS, J. — LEVIN, B. — THAM, S. W. (2010): The Typology of Motion Expressions Revisited. *Journal of Linguistics*, 46, s. 331–377.
- BERMAN, R. — SLOBIN, D. I. (1994): *Relating Events in Narrative: a Crosslinguistic Developmental Study*. New York: Psychology Press.
- BRADLEY, J. (2016): Verb-Framed Motion Events in Uralic (with Special Attention to Mari). *Finnisch-Ugrische Forschungen*, 63, s. 126–152.
- CROFT, W. — BARÐDAL, J. — HOLLMANN, W. B. — SOTIROVA, V. — TAOKA, Ch. (2010): Revising Talmy's typological classification of complex event constructions. In: H. C. Boas (ed.), *Contrastive Studies in Construction Grammar*. John Benjamins Publishing Company, s. 201–236.
- Český národní korpus — Intercorp. Ústav národního korpusu, FF UK, Praha. Dostupné z: <https://intercorp.korpus.cz/>.
- FÁROVÁ, L. — VAVŘÍN, M.: Korpus InterCorp — finština, verze 12 z 12. 12. 2019. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2019. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>.
- GREPL, M. — KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- HUUMO, T. — SIVONEN, J. (2010): Conceptualizing Change as Deictic Abstract Motion: Metaphorical and Grammatical Uses of ‚Come‘ and ‚Go‘ in Finnish. In: F. PARRILL — V. TOBIN — M. TURNER (eds.), *Meaning, Form, and Body*. CSLI Publications. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/228300183_Conceptualizing_Change_as_Deictic_Abstract_Motion_Metaphorical_and_Grammatical_Uses_of_%27Come%27_and_%27Go%27_in_Finnish
- IBARRETXE-ANTUÑANO, I. (2004): Motion Events in Basque Narratives. In: S. Strömquist — L. Verhoeven (eds.), *Relating Events in Narrative. Typological and Contextual Perspectives*. New York — London: Psychology Press, s. 89–111.
- ISK 2004 = HAKULINEN, A. — VILKUNA, M. — KORHONEN, R. — KOIVISTO, V. — HEINONEN, T. R. — ALHO, I. (2004): *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>
- KANGASMAA-MINN E. (1985): Suomen verbi-ilmausten kvantiteetista ja kvaliteetista. *Virtittäjä*, 4, s. 429–446.
- LANGACKER, R. W. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LINDROOS-ČERMÁKOVÁ H. (1984): *Suomi-tšekki-suomi taskusanakirja*. Helsinki: WSOY.

- MARTINKOVÁ, M. (2018): K tzv. sémantické typologii jazyků: Co česká slovesa pohybu mohou vypovídat o angličtině a španělštině. *Studie z aplikované lingvistiky*, 2, s. 37–53.
- PASANEN, P. — PAKKALA-WECKSTRÖM, M. (2008): The Finnish way to travel: Verbs of motion in Finnish frog story narratives. In: M. GARANT — I. HERLIN — H. YLI-JOKIPII (eds.), *Kieli ja globalisaatio — Language and globalization*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja, s. 311–331.
- PÄLLIN, K. — KAIVAPALU, A. (2012): Suomen mennä ja lähteä vertailussa: lähtökohtana vironkielinen suomenoppija. *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja*, 22, s. 287–323.
- ROSEN, A. — VAVŘÍN, M. — ZASINA, A. J.: *Korpus InterCorp — čeština, verze 12 z 12*. 12. 2019. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2019. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2010): *Vybraná slovesa pohybu v češtině*. Studie z kognitivní lingvistiky. Praha: Karolinum.
- SHORE, S. (2020): *Lauseita ja vesinokkaeläimiä. Perinteisestä funktionaaliseen kielioppiin*. Helsinki: SKS.
- SIVONEN, J. (2005): *Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa*. Helsinki: SKS.
- SLOBIN, D. I. (1996): Two Ways to Travel. In: M. SHIBATANI — S. A. THOMPSON (eds.), *Grammatical Constructions: their Form and Meaning*. Oxford: Clarendon Press, s. 195–219.
- SLOBIN, D. I. (2000): Verbalized Events. A Dynamic Approach to Linguistic Relativity and Determinism. In: S. NIEMEIER — R. DIRVEN (eds.), *Evidence for Linguistic Relativity*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, s. 107–138.
- SLOBIN, D. I. (2005): Relating Narrative Events in Translation. In: D. RAVID — H. B. SHYLDKROT (eds.), *Perspective on language and language development: Essays in honor of Ruth A Berman*. Dordrecht: Kluwer, s. 115–129. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/226468533_Relating_Narrative_Events_in_Translation
- SLOBIN, D. I. (2004): The Many Ways to Search for a frog. Linguistic Typology and the Expression of Motion Events. In: S. Strömquist — L. Verhoeven (eds.), *Relating Events in Narrative. Typological and Contextual Perspectives*. New York — London: Psychology Press, s. 219–257.
- STRÖMQVIST, S. — VERHOEVEN, L. (eds.) (2004): *Relating Events in Narrative. Typological and Contextual Perspectives*. New York — London: Psychology Press.
- TALMY, L. (2001): *Toward a Cognitive Semantics. Volume II. Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge, London: The MIT Press.
- TALMY, L. (2003): *Toward a Cognitive Semantics. Volume I. Concept Structuring Systems*. Cambridge, London: The MIT Press.
- TOMMOLA, H. (2010): Suunta ja muutos. Havaintoja viron ja suomen liikeverbeistä. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri*, 1, 2, s. 341–359.
- WALTARI, M. (1939): *Kuka murhasi rouva Skrofin?* Helsinki: Otava.
- WALTARI, M. (2003): *Kdo zavraždil paní Skrofovou? Překl. Jan Petr Velkoborský*. Praha: Knižní klub.

